

ÚŘAD KRÁLOVSKÉHO RYCHTÁŘE V KUTNÉ HOŘE A JEHO PÍSEMNOTI

MARIE BISINGEROVÁ, Státní okresní archiv Kutná Hora

Kutné Hory se tak jako jiných královských měst dotklo omezení samosprávy po nezdařeném odboji proti Habsburkům v letech 1546 a 1547. Odpovědi panovníka bylo mimo jiné dosažení zeměpanských úředníků – královských rychtářů – do měst.¹

Instituce královských rychtářů byla zřízena panovnickou instrukcí pro venkovská královská města ze 17. ledna 1548 (pro pražská města byla instrukce vydána v říjnu 1547). Byla zaslána 25 městům, mezi nimiž však není Kutná Hora jmenována.² Do Kutné Hory byl královský rychtář poprvé dosazen až v roce 1551. Bylo tomu tak bezpochyby proto, že se kutnohorští měšťané a horní podnikatelé snažili z důvodu udržení prosperity dolů a mincovny zachovat ve sporu neutralitu – oficiálně se nepřikláněli ani na stranu panovníka, ani na stranu odbojných měst.³

Prvním královským rychtářem v Kutné Hoře se stal Ondřej Křivoláček-Dačický, řemeslník, měšťan a později i šlechtic, otec známého kronikáře Mikuláše Dačického z Heslova. Ondřej nebyl místním rodákem, do Kutné Hory přišel pravděpodobně z Dačic na Moravě. Příjmení Křivoláček (a zároveň i živnost kraječe suken) získal po své první manželce, bohaté vdově Anně Křivoláčkové. Matkou kronikáře Mikuláše Dačického byla druhá Ondřejova manželka, jménem Dorota, z významného kutnohorského měšťansko-šlechtického rodu Práchnňanských.⁴ Ondřej Křivoláček-Dačický zastával úřad královského rychtáře pouze několik měsíců. Ještě v roce 1551 se ucházel o tehdy uvolněné místo vysokého horního úředníka – horního hofmistra – a získal je. Šlo zřejmě o promyšlený tah – nechtěl se coby Kutnohořan dostávat do sporů se spoluměšťany a zároveň

bylo nemyslitelné, aby jako královský rychtář neplnil panovnickovy příkazy.⁵

Nadřazeným orgánem byla královským rychtářům až do svého zrušení v roce 1745 Česká komora, která si své postavení uhlánila i přes odpor místodržitelství, jež si nárokovalo právo na dohled. Ke změně došlo pak v polovině 18. století v souvislosti s centrálními správními reformami a se zavedením nových úřadů. Podřízenost královských rychtářů České komoře také vyvolávala nelibost podkomořího – královského úředníka, který měl nad královskými městy (speciálně nad jejich radami) dohled. To však nebyl případ Kutné Hory, kde podkomořího suploval jako zástupce panovníka nejvyšší mincmistr. Obsazování míst královských rychtářů probíhalo tak, že městští radní obvykle navrhli ze svého středu dvě až tři osoby, z nichž jedna byla vybrána.⁶

Zatímco první instrukce pro královské rychtáře z roku 1548 uvádí jejich povinnosti jen rámcově a výslovně je v ní řečeno, že se jedná o reakci na postoj měst v letech 1546–1547, byla další instrukce z roku 1582 již velmi podrobná, povinnosti a kompetence královského rychtáře zde byly vymezeny taxativně. Byla městům rozesílána postupně, každému zvlášť. Pro nás je zajímavé, že instrukci pro Kutnou Horu, určenou konkrétně rychtáři Mikuláši Vodňanskému z Čazarova, která mu byla doručena 19. prosince 1590, vydal v úplnosti roku 1847 v českém překladu místní historik Petr Miloslav Veselský.⁷

Instrukce⁸ obsahuje zhruba tyto povinnosti (trest za odboj zde již není uveden):

– rychtář má zachovávat poslušnost králi a „*přetrhovati všeliké neřády*“,

¹ Instituci královských rychtářů, ustanovenou panovníkem v polovině 16. století, je třeba odlišit od úřadu městských rychtářů. Původní úřad městského rychtáře, spojený v době počátků královských měst se značnými pravomocemi danými panovníkem, klesl v pohusitské době postupně na úroveň pouhého policejního úředníka, který byl podřízen městské radě. O těchto „původních“ městských rychtářích viz např. HOFMANN 1992, s. 257–266, příp. i na jiných místech v textu (s. 38 aj.). Základní práci o královských rychtářích je ROUBÍK 1930, s. 265–314 (text) a s. 315–355 (přílohy). Jinak nebylo tomuto tématu v literatuře věnováno příliš pozornosti. O prvním královském rychtáři ve Stříbře a jeho postavení v úřadě viz BYSTRICKÝ 1999, s. 125–132. V době existence úřadu královského rychtáře po roce 1547 existovala v královských městech paralelně ještě funkce městského rychtáře – v podstatě policejního úředníka. O městské správě (včetně obojího typu rychtářského úřadu) viz JANÁK – HLEDÍKOVÁ 1989, s. 233–263.

² ROUBÍK 1930, s. 7, pozn. 6.

³ DAČICKÝ 1996, s. 18–19.

⁴ FIALA 1949, s. 41–48; DAČICKÝ 1996, s. 17–18.

⁵ DAČICKÝ 1996, s. 19.

⁶ ROUBÍK 1930, s. 284–285; JANÁK – HLEDÍKOVÁ 1989, s. 252–253.

⁷ VESELSKÝ 1847, sv. II, s. 101–108; ROUBÍK 1930, s. 269, pozn. 13.

⁸ ROUBÍK 1930, s. 269–270.

- přísahu poslušnosti a věrnosti králi má skládat České komoře,
- v městské radě stojí na prvním místě,
- vše, co směřuje proti králi, má hlásit České komoře,
- má mít dohled nad konšely, tzn. být účasten radnímu jednání,
- obec (myšlena „velká obec“) se smí svolávat pouze s vědomím rychtáře a výhradně na radnici,
- má vybírat královské pokuty a odúmrti, k čemuž má mít k ruce pomocníka – jednoho z městských „řečníků“ (t. j. prokurátorů – právníků), kterého na rychtářův návrh schvalovala Česká komora. Vybrané pokuty se pak dvakrát ročně odesílají komoře spolu s vyúčtováním,
- za neplnění úkolů rychtáře a jeho pomocníka mají být ukládány sankce,
- v policejní oblasti rychtář dohlíží, aby se ve městě nic nedálo proti Bohu a králi, aby byly navštěvovány služby boží, a pod trestem je stanoveno, aby se v době bohoslužeb nepodávaly žádné nápoje,
- dohlíží na míry a váhy,
- má za povinnost stíhat povaleče a zahaleče.

V roce 1617 byla pro královské rychtáře vydána další instrukce, rozšířila se však jen do pražských měst.

V době českého povstání proti Habsburkům v letech 1618–1620 si města dělala naděje, že úřad královského rychtáře bude zrušen. Rychtáři nebyli ve městech pro svou podřízenost zeměpanským úřadům příliš oblíbeni, třebaže se téměř vždy rekrutovali z řad místních měšťanů. Byly na ně i stížnosti pro překračování kompetence. Na zemském sněmu v březnu 1619 se jednalo o zrušení této instituce, a požadavku bylo na čas skutečně dosaženo. Ale již bezprostředně po Bílé hoře byl úřad královských rychtářů obnoven, sesazení se vrátili zpět na svá místa a oproti době před povstáním svou pozici ještě upevnili.

V červenci 1621 vydal císař rezoluci, na jejímž základě přešly pod moc královského rychtáře statky a důchody měst, která se zúčastnila odboje. Královští rychtáři také vyšetřovali měšťany, kteří byli účastníky povstání, dále stíhali nekatolíky a zabírali statky emigrantů. V těchto případech obyčejně nezapomínali sami na sebe a obohacovali se. Až do roku 1628 byli také pověřeni spravováním a kontrolou městských financí.

V roce 1628 byla situace s městskými statky vyřešena tak, že ty, které až dosud nebyly prodány nebo zastaveny, byly navráceny městům zpět do jejich vlastní správy. Péče o ně byla vložena na primátory měst, kteří zároveň zastávali úřad městských hospodářů. Správa obecního jmění byla vedena podle instrukce z května 1628, podle níž královským rychtářům nadále příslušel pouze dohled nad majetkem měst a hlášení případných „nepořádků“.

Instrukce, která byla zaslána královskému rychtáři v Kutné Hoře Jiřímu Adamovi Widmannovi 18. dubna 1689, pak v podstatě opakovala zásady obsažené v instrukci z roku 1628.⁹

Poslední z instrukcí pro královské rychtáře byla generální instrukce z 15. září 1753, která zůstala v platnosti až do zrušení úřadu 10. července 1783. Ještě předtím, v roce 1748, zřídila Marie Terezie nad královskými rychtáři dohlédací úřad.¹⁰ V Kutné Hoře byl posledním královským rychtářem Jan Josef Čapek. Ten v té době zastával úřad horního hofmistra, který byl po přesídlení nejvyššího mincmistra do Prahy v Kutné Hoře nejvyšším horním úředníkem.¹¹ Ke spojení úřadů královského rychtáře a horního hofmistra došlo v Kutné Hoře ve druhé polovině 18. století z důvodu šetření. Jan Čapek se pak po zrušení instituce královského rychtáře stal v Kutné Hoře prvním magistrátním radou. O končící královské rychtáře bylo všeobecně postaráno tak, že jim byla – podle jejich věku – buď přidělena penze, nebo byli zařazeni jako magistrátní radní.

Úřad královského rychtáře tedy zanikl po 236 letech existence a ve městech byl tento reformační krok císaře Josefa II. kvitován vesměs kladně. V Kutné Hoře se za tuto dobu v úřadu rychtáře vystřídal celkem 23 osob. Úřad byl doživotní, většinou se uvolňoval až úmrtím. V praxi to někdy mělo za následek, že rychtáři pro pokročilé stáří nebo nemoc svůj úřad již řádně nevykonávali. Zřídka docházelo k suspendování z důvodu trestu, v Kutné Hoře tento případ nebyl.

Královští rychtáři měli vlastní kancelář a svého písaře. Finanční odměna nebyla velká, museli být tedy zabezpečeni z jiných zdrojů, což v praxi nebyval problém, protože se vždy jednalo o movité měšťany, případně příslušníky nižší šlechty. Při jmenování museli rychtáři za získání úřadu zaplatit příslušnou taxu.

V období existence úřadu královského rychtáře se v Kutné Hoře ve funkci vystřídalí:¹²

Ondřej Krivoláček-Dačický	1551 (do července)
Jan Chyzdera	1551–1561
Samuel Vodolínský z Vodolína	1562–1568
Jakub Stejšek-Freisichselbst	1569–1572
Mikuláš st. Vodňanský z Čazarova	1572–1597
Řehoř Vodička-Horažďovský	1597–1603
Leopold (Leipolt) Šetlar (Setler)	1603–1605
Václav Sixt ze Zvířetína	1605–1620
Radslav Hlavsa z Liboslavě	1620–1622
	(propuštěn)
Jan z Tulechova	1622–1628
	(rezignoval)
M. Jiří Jindřich Stredonius	1628–1656
Kryštof Antonín Bergmann z Lindenberku(-ka)	1656–1679
Karel Bergmann	1680
	(15. duben–15. květen)
Václav Kryštof Erythrei	1680–1688
Jiří Adam Widmann (Widtmann, Widtmann)	1689–1704
Ferdinand Alexius ze Šternfeldu a Legisfeldu	1704–1721

⁹ ROUBÍK 1930, s. 278, pozn. 4.

¹⁰ AMKH, aktová sbírka č. 16 714.

¹¹ HEJNIC 1918, s. 8. Ke zrušení úřadu královského rychtáře v Kutné Hoře viz i dopis Krajského úřadu v Čáslavi kutnohorskému magistrátu ze 30. 5. 1783 (AMKH, aktová sbírka č. 20 424) a vrchního horního a mincovního úřadu v Praze z 1. 8. 1783 (AMKH, aktová sbírka č. 20 435).

¹² ROUBÍK 1930, s. 341–342 (příloha č. VII). Zde jsou uvedeni i někteří z rychtářských adjunktů. Přesnější data působení rychtářů nejsou zjistitelná ani z místních archiválií.

Jan Bernard Ignác Dačický z Heslova	1721– 1742
Václav Tadeáš Hertl	1743–1755?
Jan Frick	?
Pavel Vojtěch Hertl	?–1765
Bernard Erythrei	1766
Ignác Josef Stephan	1766–1768?
Felix Beránek	1781–?
Jan Josef Čapek	?–1783

Pro osm z těchto královských rychtářů se dochovala jejich poslední pořízení. Jsou to: Jakub Stejšek¹³, Václav Sixt ze Zvířetína¹⁴, Radslav Hlavsa z Liboslavě¹⁵, Kryštof Antonín Bergmann z Lindenberku¹⁶, Jiří Adam Widmann¹⁷, Ferdinand Alexius ze Šternfeldu a Legisfeldu¹⁸, Jan Bernard Ignác Dačický z Heslova¹⁹ a Václav Tadeáš Hertl²⁰.

Ze závětí je patrné velmi dobré hmotné zabezpečení jmenovaných. Platí to zejména o K. Bergmannovi, který kromě domů ve městě vlastnil dvůr v Čáslavi a na kutnohorském předměstí Kolmarku a statky v blízkých vsích – Nové Lhotě a Olšanech. Značnou část majetku přinesla do manželství i jeho žena Anna Rozálie, stejně jako manželka V. Sixta, Dorota z Milhauzu. Bergmann rovněž v Kutné Hoře provozoval „živnost městskou a handl kramářský“. Kupeckou živnost a „krám“ měl i rychtář J. A. Widmann. Pod těmito soudobými termíny je pochopitelně třeba vidět bohaté obchodníky. Ve výčtu majetku rychtářů V. Sixta a F. Alexia nalézáme zajímavost – oba odkázali svým synům zařízení lékárny.

Jmenovaní vykazují ve svých závětech také velké množství hotových peněz – v českých groších, později ve zlatých rýnských. Velké finanční hotovosti jsou typické zejména pro rychtáře mladšího období – 18. století. Podstatnou část odkazovali pochopitelně vždy nejbližší rodině, manželce a dětem. Nejvíce dětí v závěti uvádí K. Bergmann – celkem devět –, zatímco V. T. Hertl, třebaže byl dvakrát ženatý, zemřel bez potomků. U F. Alexia je zajímavé, že pět z jeho sedmi dětí – čtyři synové a jedna dcera – se stalo řeholníky. Dalšími dědici v pořadí pak byla širší rodina.

Velké množství peněz věnovali rychtáři na církevní účely. Bohaté odkazy plynuly nejenom ke všem kutnohorským kostelům, ale někdy i ke kostelům v okolí – do Kolína nebo do blízké vsi Křesetic. V odkazech bylo pamatováno také na kláštery, zejména na sousední cisterciácký klášter v Sedlci, a na různá náboženská bratrstva. K. Bergmann a V. T. Hertl navíc založili i církevní nadace.

Královským rychtářům nebyla cizí ani charitativní činnost. V pěti z uváděných závětí je finančními odkazy

pamatováno na chudé obecně a na chudé ve špitále. Někdy jsou tyto odkazy ještě specifikovány. K. Bergmann stanovil, aby byla chudým, kteří budou o sobotách chodit na mše ke Sv. Jakubu do kaple P. Marie (tyto mše byly slouženy na jeho intence), dávana almužna nejen formou peněz, ale také bochníčků chleba, které byly k tomuto účelu upečeny. V. T. Hertl zase do výdajů na svůj pohřeb zahrnul peníze pro chudé a upečení žitného chleba se solí. K. Bergmann pamatoval ještě na začínající chudé řemeslníky, pro které na radnici složil částku 300 zlatých rýnských, z níž měla městská rada poskytovat potřebným půjčky.

V souladu s náboženským, kulturním a sociálním cítěním doby, v níž jmenovaní žili, se starali nejen o materiální záležitosti tohoto světa, ale i o „poslední věci člověka“ a o věci duchovní. Zajišťovali si křesťanský pohřeb i místo svého pohřbení a následně péči o duši v podobě nadačních mší a modliteb. Podle finančních možností si přáli uložit svou tělesnou schránku na „prestížní“ místa, tj. v kryptách kostelů. Tam měly být pohřbeny i jejich manželky a potomci. K. Bergmann a F. Alexius si vybrali za místo posledního odpočinku chrám sv. Jakuba, J. A. Widmann a J. Dačický chrám sv. Barbory a V. T. Hertl kostel sv. Jana Nepomuckého. Za tato pohřební místa se v závětech poskytoval finanční odkaz a předpokládal se souhlas církevních míst a městské rady. Ojedinělý je údaj o věku rychtáře v době pořizování závěti, po němž v časově krátkém úseku většínou následovalo úmrtí. Pouze R. Hlavsa uvádí že je „člověk věkem sešlý – 64 let“.

Poslední královský rychtář v Kutné Hoře Jan Josef Čapek odevzdal svůj úřad včetně písemností magistrátu. Písemnosti pak byly uloženy „na hromadu a nikdo se o ně nestaral“, posléze byly zmanipulovány do písemností magistrátu. Část rychtářského archivu se nedochovala vůbec, a to písemnosti z počátku existence úřadu z let 1551–1609 a z doby jejího závěru – 1767–1783. Tato skutečnost byla známa již kutnohorskému archiváři Otakarovi Hejnicovi, který na počátku 20. století jako první popsal úřad a písemnosti královského rychtáře.²¹ Vycházel při tom z dochovaného inventáře, který v roce 1746 založil tehdejší rychtář Václav Tadeáš Hertl a sestavil jeho převážnou část.²² Kniha nese název *Inventář všech od vysoce slav. Král. komory české na J. Mil. Cís. královské rychtáře zde na Horách Kutných prošlých missiv, intimací, poručení a naučení, též na to zase daných zpráv a odpovědí tuto specifice a pořádně sepsaných, za urozeného a statečného vladky pana Václava Thadeusa Hertl !!! J. Mil. Císařské rady a toho času skutečného královského rychtáře zde na Horách Kutných založený dne 30. Martii léta 1746*. Kniha

¹³ AMKH, aktová sbírka č. 2554 – kšaft z roku 1572.

¹⁴ AMKH, aktová sbírka č. 7479 – kšaft z roku 1619, a č. 7626 – soupis majetku po smrti zůstavitele z roku 1720; LEMINGER 1932, s. 5–13 (o Sixtovi zmínka na s. 13).

¹⁵ AMKH, aktová sbírka č. 8988 – kšaft z roku 1639.

¹⁶ AMKH, kn. č. 406, s. 79–93 – kšaft z roku 1677, dodatek z roku 1679; mešní nadace z listopadu 1676, Arciděkanství úřad Kutná Hora – listina č. 9.

¹⁷ AMKH, kn. č. 406, s. 385–392 – kšaft z roku 1704.

¹⁸ AMKH, kn. č. 407, s. 76–85 – kšaft z roku 1721; LEMINGER 1932, s. 13.

¹⁹ AMKH, kn. č. 407, s. 311–315 – kšaft z roku 1738.

²⁰ AMKH, kn. č. 408, s. 148–156 – vlastní kšaft z roku 1764, a s. 157–164 – řešení kšaftu a soupis majetku; ROUBÍK 1930, s. 285, pozn. 60 (zmínka o inventáři pozůstalosti Leopolda Šetlara z roku 1605 a o jeho kšaftu).

²¹ HEJNIC 1918, s. 8 a následující.

²² AMKH, kn. č. 1304; jmenování V. T. Hertla královským rychtářem viz AMKH, aktová sbírka č. 16 328.

má rozměry 21 x 32,5 cm, světlé papírové desky, hnědý kožený hřbet a rohy a obsahuje 28 listů.

Inventář zahrnuje písemnosti z let 1610–1766 a jeho vypovídací hodnota je značná. Obsahuje registry agendy královského rychtáře z poměrně dlouhého časového období v původním uspořádání a uložení, které však bylo pozdějšími zásahy zrušeno. Magistrální úředníci tuto původní spisovou pomůcku bohužel nerespektovali a písemnosti zařadili do spisů magistrátu. Spolu s nimi pak byly koncem 19. století zkatalogizovány do tzv. aktové sbírky fondu Archiv města Kutná Hora (počíná rokem 1299 – opisy listin a aktů a končí rokem 1830).²³

Hertlův inventář sestává ze tří částí. Za prvé zahrnuje 57 fasciкулů z let 1610–1742, které obsahovaly celkem 693 písemností. Byly řazeny chronologicky, a tím zároveň podle osob rychtářů (celkem osmi). Další část tvořilo 29 fasciкулů, které začínají rokem 1743. V nich byly písemnosti řazeny věcně – co fasciкул, to jiný obsah.²⁴ Třetí část inventáře tvořila chronologicky řazená registratura v jedenácti fasciklech, počínající rovněž rokem 1743.²⁵

Z obsahového hlediska lze písemnosti úřadu královského rychtáře – přijaté i vydané – zařadit do několika věcných okruhů. V podstatě odpovídají duchu výše zmiňovaných instrukcí, které byly pro stanovení kompetence královských rychtářů vydávány. Příkladem výkonné moci v závažných obecních záležitostech je např. zpráva o stavu obecního hospodářství z roku 1718 nebo pokyn nadřízeného úřadu z roku 1754, který královskému rychtáři dával právo dozoru nad fiskálními záležitostmi v případě úmrtí některého z měšťanů.²⁶

Zajímavý a důležitý dokument představuje „dotazník“, zaslaný Českou komorou v září 1726 rychtáři Bernardu Dačickému z Heslova. Obsahuje otázky, které se týkají rychtářovy činnosti (jakou aktivitu v současné době vyvíjí, jak mu vyhovují stávající instrukce, jak jej zaměstnává obecní hospodářství a jak ho využívá k užítku obce aj.), dále jaká je jeho spolupráce s magistrátem, zda mu z jeho strany nejsou kladeny překážky. V závěru dopisu je výzva, aby rychtář na všechny položené otázky pravdivě odpověděl a nic nezamlčoval.²⁷

Přesto, že kompetence úřadu i jeho chod byly vymezeny instrukcemi a upřesněny dílčími pokyny nadřízených orgánů, docházelo mezi rychtáři a městskou radou k nesrovnalostem a sporům. Stěžovali si vždy konšelé. Šlo jak o záležitosti věcné, tak i formální. V lednu a únoru 1709 vyslovili konšelé přání, aby se královský rychtář „nemíchal“ do hospodářství města, a v roce 1749 si České komoře stěžovali, že zasahuje do obecních a cechovních záležitostí a protiprávně vymáhá pivní deputát.²⁸ K formálním nedorozuměním patřily spory o přednost při náboženských slavnostech a procesích – zde stáli na jedné straně konšelé a horní úředníci proti královskému rychtáři. Doklady o tom jsou např. k letům 1723 a 1725.²⁹

V oblasti správy Česká komora intimovala královským rychtářům všechny podstatné organizační a personální změny. V roce 1749 obdržel královský rychtář informaci o zásadní správní reformě tereziánského období – nahrazení Českého místodržitelství a gubernia reprezentací a komorou.³⁰ Časté byly intimáty ve věci jmenování vyšších úředníků České komory – prezidenta, viceprezidenta nebo rady.³¹ České komoře byly naopak zasilány informace o jmenování konšelů a návrzích na vhodné „osoby radní“ před renovacemi městských rad.³²

Věcně velmi zajímavé je v agendě královských rychtářů řešení majetkových záležitostí měšťanů a nižší šlechty po Bílé hoře, v podstatě jednání o konfiskacích majetku. Dokladů je celá řada. K významnějším patří konfiskace statku Hořany, která se řešila v letech 1623–1630, ocenění statku Zhoře v roce 1630 a Šlechtína v roce 1635.³³ Korespondence týkající se pobělohorských emigrantů je velmi rozsáhlá a ve svých důsledcích sahá až do druhé poloviny 17. století. Jedná se o statky a domy emigrantů, jejich pozůstalosti všeobecně, o různé finanční pohledávky aj.³⁴

Úřadem královského rychtáře procházela také pozůstalostní řízení významných osob ve městě a jednání v dědických záležitostech. Tak v roce 1610 byly rychtářským úřadem zajištěny peníze po zemřelém sedleckém opatovi a v prosinci 1628 byl inventarizován statek po zemřelém královském rychtáři Janovi z Tulechova. V listopadu 1651 se s Českou komorou korespondovalo ve věci dědiců kutno-

²³ Části katalogu, které obsahují zmanipulované písemnosti úřadu královského rychtáře, vyhotovil Otakar Hejnic.

²⁴ 1 – cechovní účty, 2 – účty fiskální a taxy, 3 – zprávy strany konfiskací prachův, 4 – akta obvinění pana Daniela Kubína, 5 – dopisy krajského úřadu strany vězňův, 6 – intimace poručení a inventáře, 7 – zprávy strany p. Pátka, 8 – fascikulus starých psaní, 9 – fascikulus psaní a missív na p. Bergmanna, 10 – missívy na p. Jiřího Widmanna, 13 – též na p. Ferd. Alexiusa, 12 – podobně na p. Bernarda Dačického, 13 – psaní na p. Dačického, 4 – psaní na p. Jiřího Widmanna, 15 – fascikulus psaní rozličných, 16 – kopie dekretův a poručení, 17 – kamerální poručení strany čtyř punktův, 18 – oučty fiskální, 19 – koncepty a zprávy na cí. slav. komoru, 20 – zprávy strany komercií, 21 – akta rozdílná a právní, 22 – akta proti Pavlovi Pokornému, 23 – akta proti Samuelovi Veverinovi, 24 – fragmenta král. rychtáře p. Bergmanna, 25 – dtto fascikulus fragmentorum, 26 – fascikulus patentův, 27 – fragmenta všelijaká, 28 – zprávy rozličné, 29 – všeliké od léta 1743 za mne (Hertla) dané zprávy (HEJNIC 1918, s. 9).

²⁵ Fasciкул I, II – 1743, III – 1744, IV – 1745, V – 1746–1748, VI – 1749, VII – 1750–1753, VIII – 1754, IX – 1755–1757, X – 1762–1764, XI – různá léta (HEJNIC 1918, s. 9).

²⁶ AMKH, aktová sbírka č. 14 585 a 17 240.

²⁷ AMKH, aktová sbírka č. 15 184. K uvedenému listu není bohužel dochována odpověď.

²⁸ AMKH, kn. č. 1304, fol. 14r.; AMKH, aktová sbírka č. 16 803. Kompetenční spory vznikaly v Kutné Hoře ostatně také i mezi městskou radou a horním úřadem, např. v roce 1724 kvůli zatčení městského rychtáře (AMKH, aktová sbírka č. 15 017).

²⁹ AMKH, aktová sbírka č. 14 953 a 15 096.

³⁰ AMKH, aktová sbírka č. 16 798.

³¹ Např. v letech 1681, 1688, 1699 a 1721. AMKH, kn. č. 1304, fol. 8v., 10r., 12r. a aktová sbírka č. 14 821. Podobně byla do kanceláře královského rychtáře sdělena zpráva o úmrtí rakouského císaře Karla VI. v roce 1740, AMKH, aktová sbírka č. 16 179.

³² V letech 1681, 1700, 1705, 1723, 1743 (AMKH, kn. č. 1304, fol. 8v., 12v., 13v. a aktová sbírka č. 14 955 a 16 306).

³³ AMKH, kn. č. 1304, fol. 2r. a v.

³⁴ AMKH kn. č. 1304, fol. 2v. – 6v.; LEMINGER 1929, s. 11–27.

horského horního hofmistra Zikmunda Kozla z Rýzentálu a v letech 1664 a 1665 se řešily záležitosti spojené s pozůstalostí Samuela Veverina, příslušníka významné kutnohorské měšťanskošlechtické rodiny. Mezi lety 1717–1721 se vedla korespondence ve věci pozůstalosti po horním hofmistru Wohnsiedlerovi.³⁵

Důležitou agendu představovaly městské hospodářství a městské finance. Celková vyúčtování se České komoře zasílala v pravidelných intervalech, za jeden, dva nebo tři roky, případně i za více let. Reakcí pak někdy bývalo vymáhání nedoplatků nebo revize. Do oblasti městských financí patřilo průběžné vybírání cla – ungeltu, dále jeho odvody, vymáhání dluhů a nedoplatků, kauce, jmenování ungeltních výběrčích apod. Z prosince 1715 je zmínka o ungeltním řádu a z července 1688 pochází pokyn o dodržování jednotných měř a vah.³⁶ Pod dohledem královských rychtářů byly i výroba a prodej piva a od poslední čtvrtiny 17. století obchod tabákem, případně jeho výroba.³⁷

Velkou pozornost věnoval stát prostřednictvím královských rychtářů měnovým záležitostem, zejména sledování kvality mince, která byla v oběhu, důsledně se dbalo na stabilní měnové poměry v zemi. V roce 1682 bylo vydáno nařízení, aby ze země nebyly vyváženy „dobré mince“ a v roce 1717 vyšel zákaz vyvážení stříbrného pagamentu. Od poloviny 17. do třetiny 18. století byli královští rychtáři několikrát upozorňováni na „zlou minci“, „špatnou minci“ nebo „lehkou minci“. Ta bývala často teritoriálně spojována s francouzskými ražbami.³⁸

Královští rychtáři byli informováni o závažných trestních případech a částečně je i řešili, stejně tak přes ně procházely záležitosti spojené s bezpečností města.³⁹ Do jejich agendy se promítaly i záležitosti ideologické. Objevují se upozornění na rozšiřování „kacířských“ knih a tisků, na obchodníky s nimi a jejich pašování. Tato agenda se vyskytuje kolem čtvrtiny 18. století.⁴⁰ Objevují se rovněž informace o Židech – lichva, volba vrchního rabína apod.⁴¹ a různé zajímavosti – například nález „pokladu“ u Veletova v letech 1743–1744 a v soukromém domě v Kutné Hoře v roce 1763.⁴²

Z uvedeného vyplývá, že pravomoci královských rychtářů byly nemalé a že vše zásadní, co bylo panovníkem a nadřízenými úřady, především Českou komorou, po královských městech požadováno, se řešilo právě přes ně. Důležitosti rychtářského úřadu pak odpovídalo i společenské postavení osob, které jej zastávaly, a jejich zařazení do sociální struktury města.

Prameny a literatura

Prameny nevydané:

Státní okresní archiv Kutná Hora:

– Archiv města Kutná Hora (AMKH):

– – Knihy:

– – – Kniha kšaftů 1658–1717 (kn. č. 406)

– – – Kniha kšaftů 1706–1759 (kn. č. 407)

– – – Kniha kšaftů 1759–1793 (kn. č. 408)

– – – Hertlův inventář písemností úřadu královského rychtáře z r. 1746 (kn. č. 1304)

– Aktový materiál:

– – Aktová sbírka č. 2554, 6485, 7479, 7626, 8988, 14 473, 14 506, 14 585, 14 589, 14 756, 14 821, 14 953, 14 955, 15 009, 15 017, 15 085, 15 096, 15 160, 15 161, 15 184, 15 968, 16 179, 16 306, 16 328, 16 331, 16 429, 16 714, 16 798, 16 803, 17 240, 17 816, 17 933, 20 424, 20 435.

– Arciděkanství úřad Kutná Hora – listina č. 9.

Prameny vydané:

DAČICKÝ 1996: Josef Janáček (úvodní studie) – Jiří Mikulec (editor), *Mikuláš Dačický z Heslova – Paměti*. Praha 1996.

Literatura:

BYSTRICKÝ 1999: Vladimír Bystrický, Osoba prvního královského rychtáře ve Stříbře po roce 1547. In: *Stavovský odboj roku 1547 – první krize habsburské monarchie (příspěvky z konference)*. Pardubice – Praha 1999, s. 125–132.

FIALA 1949: Jan Fiala, Odkud pocházel Ondřej Křivoláček, zakladatel rodiny Dačických z Heslova. *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české*, řada XI (Kutná Hora 1949), s. 41–48.

HEJNIC 1918: Otakar Hejnic, *Archiv kutnohorský, díl 1 – historický vývoj*. Praha 1918.

HOFMANN 1992: František Hofmann, *České město ve středověku*. Praha 1992.

JANÁK – HLEDÍKOVÁ 1989: Jan Janák – Zdeňka Hledíková, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989.

LEMINGER 1929: Emanuel Leminger, *Kutnohorští emi-*

³⁵ AMKH, aktová sbírka č. 6485, 14 506, 14 589, 17 816 a kn. č. 1304, fol. 2r., 5r., 6v., 7r.

³⁶ AMKH, kn. č. 1304, fol. 15r. a 10v.

³⁷ AMKH, kn. č. 1304, fol. 6r. – 12r. a aktová sbírka č. 1494.

³⁸ AMKH, kn. č. 1304, fol. 8v. a aktová sbírka č. 14 473 a 14 756.

³⁹ V lednu 1647 nacházíme zprávu o zabítí pohánka, v říjnu 1650 zprávu o zadušeném branném, v květnu 1669 o osvobození hajného, v říjnu 1681 je zaznamenán delikt proti úředníkům mince (AMKH kn. č. 1304, fol. 4v., 5r., 7r., 8v.). V únoru a červenci 1704 se řešilo zavírání městských bran (AMKH, kn. č. 1304, fol. 13r.).

⁴⁰ AMKH, aktová sbírka č. 15 009, 15 085, 15 160, 15 161.

⁴¹ V letech 1674, 1702, 1705, 1738 (AMKH, kn. č. 1304, fol. 7v., 13r. a v. a aktová sbírka č. 15 968).

⁴² AMKH, aktová sbírka č. 16 331, 16 429, 17 933.

granti a jejich domy. *Vlastivědný sborník východočeský*, roč. 4 (Chrudim 1929), s. 11–27.

LEMINGER 1932: Emanuel Leminger, Co vypravují staré testamenty. *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české*, řada VI (Kutná Hora 1932), s. 5–13.

ROUBÍK 1930: František Roubík, Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547–1783. *Sborník příspěvků k dějinám města Prahy*, roč. 6 (Praha 1930), s. 265–314 (text), s. 315–355 (přílohy).

VESELSKÝ 1847: Petr Miloslav Veselský, Instrukce rychtáře kr. priv. města Hory Kutné. *Časopis českého Museum*, roč. 21, sv. II (Praha 1847), s. 101–108.

Resümee

Marie Bisingerová

Amt des königlichen Richters in Kuttenberg/Kutná Hora und seine Schriftstücke

Der Beitrag befasst sich mit dem Amt der königlichen Richter in der Stadt Kuttenberg/Kutná Hora und mit den mit diesem Amt zusammenhängenden Schriftstücken. Dieses Amt existierte in den königlichen Städten in Böhmen in den Jahren 1547–1783. Es wurde von dem Herrscher gegründet als Reaktion auf den Aufstand gegen die Habsburger in den Städten in den Jahren 1546–1547, und die Aufgabe des Amtes sollte die Interessen des Herrschers verteidigen. Es wurde dann im Rahmen der Verwaltungsreformen des Kaisers Joseph II. abgeschafft.

In Kuttenberg wurde der erste königliche Richter im Jahr 1551 in das Amt eingeführt – er war der lokale Bürger Ondřej Křivoláček-Dačický, Vater des bekannten Chronisten Mikuláš Dačický von Heslov. Im allgemeinen wurden die

königlichen Richter immer aus den führenden Männern der Stadt gewählt, obwohl es ihre Aufgabe war, die Pläne des Herrschers gegenüber der Stadtverwaltung – den Stadträten durchzusetzen. In der Tätigkeit richteten sie sich nach den Instruktionen des Herrschers, die im Verlauf der Existenz des Amtes einige Male geändert wurden.

In Kuttenberg wechselten sich im Amt des königlichen Richters insgesamt 23 Personen. Wie die erhaltenen Testamente von einigen von ihnen belegen, waren sie materiell sehr gut situierte Bürger, was eigentlich auch notwendig war, weil das Amt nicht zu viel honoriert war.

Von den Schriftstücken des Richteramtes in Kuttenberg, die sich immer mit sehr wesentlichen Angelegenheiten der Stadt befassten, besonders in dem Bereich der Politik, der Wirtschaft und der Finanzen, wurde nur ein Teil erhalten, und zwar aus den Jahren 1610–1766 (es fehlen leider zum Schaden der Sache die Schriftstücke aus den Jahren 1551–1609 und 1767–1783). Der Inhalt der erhaltenen Schriftstücke ist überliefert in den Regestenform in dem Inventar des Richteramtes, das im Jahr 1746 einer der königlichen Richter – Václav Tadeáš Hertl – gründete. Es ist klar aus der erhaltenen Korrespondenz, dass vorgesetzte Stellen, vor allem die Böhmisches Kammer, sich in allen wesentlichen Angelegenheiten an die Richter gewandt hatten. Leider wurden aber die erhaltenen Schriftstücke nach späteren administrativen Wirkungen in die Dokumente des Magistrats eingeordnet und zusammen mit diesen Dokumenten dann in die so genannte Aktensammlung der Stadt Kuttenberg integriert (dies umfasst die Periode 1299–1830).

Das Amt des königlichen Richters repräsentiert daher eine sehr wichtige Institution der Geschichte der Stadt und dieser Tatsache entsprechen auch die Schriftstücke dieses Amtes.

Übersetzt von Bořivoj Vančura